

การวิเคราะห์การจัดกิจกรรมศิลปะกับชุมชน “ย้อนรอยพระบาทยาดรา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” เพื่อน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

Analysis of the Management of Arts and Community Event “Retrace the Late King’s Steps at Ban Pong, The Visual Art Exhibition to Honor the King Rama IX” Held for Recalling the Royal Grace of His Majesty King Bhumibol Adulyadej at Ban Pong District, Ratchaburi Province

พิสิฐ ตั้งพรประเสริฐ*

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์การจัดกิจกรรมศิลปะกับชุมชน “ย้อนรอยพระบาทยาดรา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์ เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” เพื่อน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ณ อำเภอ บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี นี้ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะกับชุมชนตามกรอบแนวคิดการจัดการ แนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์ และแนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม และเพื่อเป็นการทำวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นการบูรณาการระหว่างการวิจัย ผลงานสร้างสรรค์ กับการบริการวิชาการแก่สังคม โดยผลจากการวิเคราะห์ คือ (1) โครงการนี้มีการจัดการในระดับดีมาก โดยกิจกรรมแต่ละกิจกรรมได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐ เอกชน ชุมชน ประชาชน และสื่อเป็นอย่างดี และมีผู้เข้าร่วมชมนิทรรศการเป็นจำนวนมาก (2) ผลงานทัศนศิลป์ที่เข้าร่วมแสดงในโครงการมีคุณภาพทางด้านความงามเป็นอย่างสูงและผ่านการคัดเลือกโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้เข้าร่วมและผู้เข้าชมมีความพึงพอใจในระดับดีมาก (3) โครงการนี้แสดงออกให้เห็นถึงการเทิดพระเกียรติและแสดงความอาลัยต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยผู้เข้าชมนิทรรศการมีความระลึกถึงพระองค์ท่านและจะดำเนินชีวิต สืบสานตามพระราชปณิธานต่อไป อีกทั้งส่วนใหญ่ยังคงระลึกถึงท่านในฐานะของศูนย์รวมใจของชาติไทยอยู่เสมอ (3) โครงการนี้ทำให้เกิดผลทางคุณภาพต่อองค์กรและบุคคลในด้านต่าง ๆ อย่างมาก อันได้แก่ ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร การบริการวิชาการแก่สังคม การผลิตและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและงานสร้างสรรค์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมศิลปะกับชุมชน

ผลสรุปกล่าวได้ว่า โครงการนี้เป็นการใช้กิจกรรมและผลงานศิลปะเป็นสื่อกลางในการเทิดพระเกียรติและน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน เป็นการสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุนทรียภาพให้กับสังคมและชุมชน และเป็นกิจกรรมที่ให้ ประชาชนได้ตระหนักในคุณธรรมความดี และให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชนและประเทศชาติ โดยมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน พระบรมโกศ รัชกาลที่ 9 เป็นดังศูนย์รวมจิตวิญญาณของชาติไทยไปตราบนานเท่านาน

* ดร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

คำสำคัญ: ทัศนศิลป์, เทิดพระเกียรติ, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, อำเภอบ้านโป่ง, จังหวัดราชบุรี

Abstract

The research on an analysis of the management of arts and community event “Retrace the late king’s steps at Ban Pong, The visual art exhibition to honor the King Rama IX” held for recalling the royal grace of His Majesty King Bhumibol Adulyadej at Ban Pong district, Ratchaburi Province was conducted to analyze procedures of arts and community event management based on the concepts of management, aesthetics and social construction of reality, and to do the qualitative research which was the result of an integration among research methods, creations and academic services to society.

The results included the following aspects. (1) This project was done under excellent management. Each of its activity gained effective cooperation from government units, private sector, community, public and media. In addition, there were a lot of audiences. (2) The visual arts presented in this project were highly equipped with aesthetic value. They were selected by proficient committee. The participants and audiences’ satisfaction were at excellent level. (3) This project represented as a mark of honor to and remembrance of His Majesty King Bhumibol Adulyadej. That made the audiences recalled the late King and appeared willing to carry out the royal wishes. Moreover, most of them, deep in their hearts, always think of him as the Thai nation unity. (4) This project has created qualitative results for organizations and their personnel, including organizations’ responsibilities towards society and environment, academic services to society,

production and dissemination of academic outputs and creations, and linkage of social networks through the arts and community events.

In conclusion, this project was the use of activities and arts as a medium to honor and recall the late King’s royal grace, to raise awareness of virtue and to bring about the sense of unity among people in community and the nation by perceiving the late His Majesty the King Rama IX as an everlasting Thai nation unity.

Keywords: Visual Arts, Honor, His Majesty King Bhumibol Adulyadej, Ban Pong District, Ratchaburi Province

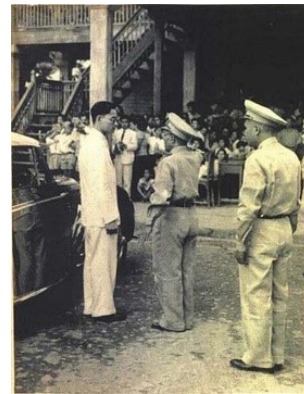
บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยที่ครองราชย์ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ถึง 70 ปี ตลอดพระชนมายุ 89 พรรษาของพระองค์ และการทรงงานในฐานะของประมุขของประเทศมาตลอด 70 ปี ทรงประกอบไปด้วยพระราชกรณียกิจที่หลากหลาย เช่น ด้านศิลปวัฒนธรรม และวรรณคดี การพัฒนาชนบท การเกษตรและชลประทาน การแพทย์ การศึกษา โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลายพันโครงการ และการเสด็จเยือนต่างประเทศ พระองค์ทรงประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ทรงประกอบไปด้วยความบริบูรณ์ในพระจริยวัตรและเป็นปูชนียบุคคลสำคัญของชาติไทย ทรงเป็นที่รักและบูชาอย่างยิ่งดุจศูนย์รวมใจของความเป็นชาติไทยตลอด 70 ปี โดยประชาชนชาวไทยจะเรียกแทนพระองค์ท่านว่า “ในหลวง” และ “พ่อหลวง” อันเป็นศัพท์สามัญที่แสดงออกถึงความใกล้ชิดและความเคารพต่อพระองค์ท่าน ขณะเดียวกันพระองค์ยังทรงเป็นที่ยกย่องในระดับนานาชาติจนได้รับการยกย่องจากการเยือนโดยประมุขและผู้นำประเทศทั่วโลกตลอดรัชสมัยอย่างมากมาย ทรงได้รับการสดุดีผ่านการรับทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลและเกียรติยศต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากบุคคลและคณะบุคคลในประเทศและต่างประเทศ

อันเนื่อง มาจากพระราชกรณียกิจต่าง ๆ และพระราช อธิษาศัยในการแสวงหาความรู้และการปฏิบัติงานโดย ลงพื้นที่จริง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ทั่วโลกทรงยกย่องและให้การยอมรับในพระเกียรติอย่าง สูงสุด โดยประเทศที่มีสมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินี ได้ให้การตอบรับคำกราบบังคมทูลเชิญเสด็จ พระราชดำเนินเยือนประเทศไทยเพื่อร่วมถวายพระพร ในพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ระหว่างวันที่ 8-13 มิถุนายน พ.ศ.2549 จำนวน 25 ประเทศ โดยมี สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีที่เสด็จ พระราชดำเนินมาด้วยพระองค์เองเป็นจำนวน 13 ประเทศ นับเป็นการชุมนุมของพระประมุขจากประเทศ ต่าง ๆ มากที่สุดในประวัติศาสตร์โลก และในวันพฤหัสบดี ที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2559 เวลา 15.52 นาฬิกา พระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเสด็จ สวรรคต ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติ โรงพยาบาลศิริราช รัฐบาลจึงประกาศไว้ทุกข์ถวายความอาลัยเป็นเวลา 1 ปี โดยสำนักพระราชวังมีหมายกำหนดการพระราชพิธีทรง บำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพระหว่างวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2559 ถึง 21 มกราคม พ.ศ.2560 ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง และคณะรัฐมนตรี มีมติประกาศให้วันที่ 13 ตุลาคม ของทุกปี เป็นวันคล้าย วันสวรรคตและวันหยุดราชการเพื่อให้ประชาชนน้อม รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน และจาก การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดชทำให้ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ ร่วมแสดงออกถึงความอาลัยในวาระนี้ด้วยการแสดงออก ด้วยสัญลักษณ์ผ่านสื่อและด้วยวิธีการที่หลากหลายจน กลายเป็น ปรากฏการณ์ทั่วโลก เช่น ประชาชนชาวไทย ทั่วประเทศพร้อมกันสวมเสื้อผ้าสีดำ การติดเข็มกลัด และ สายรัดข้อมือสีดำ เพื่อแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ มีการ ประดับพระบรมฉายาลักษณ์ประกอบผ้าสีขาวและดำ เพื่อแสดงความอาลัยในพื้นที่สาธารณะ ผู้ใช้งานจำนวน มากในเฟซบุ๊ก (facebook) เปลี่ยนภาพผู้ใช้เพื่อเป็น สัญลักษณ์ที่แสดงความอาลัย ลงภาพแสดงความอาลัย การแต่งคำกลอน การแต่งเพลง การแสดงออกต่าง ๆ รวมไปถึงการสร้างสรรคภาพจิตรกรรมเพื่อแสดงความอาลัย และรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ ภูเกิลประเทศไทย

(google) มีการเปลี่ยนภูเกิลเป็นสีดำเพื่อแสดงความ อาลัย เว็บบูท (You Tube) งดโฆษณา 7 วัน ในขณะที่ ดารา นักแสดง และผู้มีชื่อเสียงต่างร่วมกันแสดงความ อาลัยผ่านทางอินสตาแกรม (instagram) และทวิตเตอร์ (twitter) นอกจากนี้เว็บไซต์ต่าง ๆ ทั่วประเทศได้เปลี่ยน สีเว็บเป็นขาวดำเพื่อแสดงความอาลัย และยังมีพระราช สารและสารจาก สมเด็จพระราชาธิบดี สมเด็จพระราชินี ประมุขประเทศ และผู้นำรัฐบาล ทั่วโลกเพื่อแสดงความ อาลัยในวาระอันสำคัญนี้ด้วย

ภาพที่ 1

ภาพที่ 2

ภาพที่ 3

เหตุการณ์สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนำความโศกเศร้ามาสู่ชาวอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นอย่างมากอย่างไม่เคยมีมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากชาวอำเภอบ้านโป่งได้เคยได้รับพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นจากพระองค์ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเสด็จเยี่ยมราษฎรอย่างเป็นทางการครั้งแรกในรัชกาลของพระองค์โดยเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2497 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมและให้กำลังใจราษฎรหลังเหตุการณ์อัคคีภัย (ไฟไหม้) ที่ขยายวงขนาดใหญ่ทั่วบริเวณตลาดบ้านโป่ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ.2497 โดยพระองค์ทรงขับรถยนต์พระที่นั่งมายังที่เกิดเหตุด้วยพระองค์เอง พร้อมด้วยสมุหราชองครักษ์ โดยไม่มีหน่วยงานใดหรือผู้ใดรู้ล่วงหน้า เพราะทรงมีพระราชประสงค์มิให้เจ้าหน้าที่ซึ่งกำลังมีภาระช่วยเหลือราษฎรต้องหยุดงานมารับเสด็จฯ และเมื่อทั้งสองพระองค์เสด็จมาถึง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงขับรถยนต์พระที่นั่งวนรอบบริเวณที่เกิดเหตุอัคคีภัยและทรงไต่ถามทุกข์สุขของผู้ประสบภัย ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรีในขณะนั้นได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลถวายรายงานและได้อัญเชิญทั้งสองพระองค์เสด็จไปประทับบนที่ว่าการอำเภอบ้านโป่งซึ่งรอดจากอัคคีภัย (ภาพที่ 1) พระองค์ท่านทรงได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เพื่อช่วยเหลือคนบ้านโป่ง เป็นจำนวนเงิน 100,000 บาท ซึ่งเป็นเงินจำนวนไม่น้อยในเวลานั้น พร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่นำเสื้อผ้า อาหารและยารักษาโรค ไปพระราชทานแก่ผู้ประสบภัย ด้วยจากการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนั้นช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรได้อย่างมาก แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือการเสด็จเยี่ยมราษฎรที่กำลังอยู่ในความทุกข์จากภัยที่เกิดขึ้นทำให้คนอำเภอบ้านโป่งมีศรัทธาและมีกำลังใจ ในการต่อสู้ชีวิตเพื่อสร้างเนื้อสร้างตัวสร้างชุมชนใหม่ ทำให้อำเภอบ้านโป่งที่เป็นชุมทางการค้าและคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ กลับสู่ความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งการเสด็จฯ ในครั้งนั้นนับได้ว่าเป็นการเสด็จเยี่ยมราษฎรอย่างเป็นทางการที่สำคัญครั้งแรกในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

จากนั้นอีก 18 ปี เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเสด็จพระราชดำเนินทรงเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดวิหารพระพุทธสิหิงค์ ณ วัดดอนตูม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และทั้งสองพระองค์ยังทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรที่มาเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จฯ อยู่ในบริเวณวัดเป็นจำนวนมาก ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับผู้ที่มาเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิดและไม่ถือพระองค์ และที่สำคัญอำเภอบ้านโป่งยังเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางเสด็จแปรพระราชฐานจากกรุงเทพมหานครไปพระราชวังไกลกังวลที่อำเภอกหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พลสกนิกรชาวบ้านโป่งจึงมีโอกาสรับเสด็จทั้งสองพระองค์อยู่เสมอ โดยเฉพาะที่สถานีรถไฟบ้านโป่ง (ภาพที่ 2 และ ภาพที่ 3) สามแยกกระจับ และแยกวัดจันทาราม ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งกลายเป็นความผูกพันของคนบ้านโป่งที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และเมื่อพระองค์ท่านทรงเสด็จสวรรคตแล้ว พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านที่มีต่อชาวบ้านโป่ง และเรื่องราวของพระองค์ท่านที่มีต่อประชาชนชาวไทยจะยังคงเป็นความทรงจำที่งดงามของชาวบ้านโป่งและประชาชนชาวไทยตลอดไป

เพราะฉะนั้น ด้วยวาระแห่งการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ศิลปินและเครือข่ายต่าง ๆ ในอำเภอบ้านโป่งได้มีการรวมตัวกันอันได้แก่ บริษัทในเครือยงฮั้ว โดยนายสมบัติ พิษณุไวศยวาท ประธานกรรมการบริษัทในเครือยงฮั้ว (อดีตนายกเทศมนตรีเมืองบ้านโป่ง) ศิลปินกลุ่มเส้นทาง นำโดยนายเทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ ได้ร่วมกันจัดโครงการศิลปะขึ้น โดยเชิญคณะศิลปินแห่งชาติ เครือข่ายศิลปินในจังหวัดราชบุรี ศิลปินอิสระ อาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาปริญญาโททางด้านศิลปกรรม และประชาชนชาวบ้านโป่งมาร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อ น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่มีต่อประชาชนชาวไทย โดยจัดขึ้นภายใต้โครงการ “ย้อนรอยพระบาทยุทธธา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” จัดขึ้น ณ อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี อันมีวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติและน้อมรำลึกถึงพระ

มหากุณณาธิคุณของพระองค์ท่านที่มีต่อชาวบ้านโป่งและ
ปวงชนชาวไทย ผ่าน กิจกรรมศิลปะกับชุมชน

ทั้งนี้ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญในการบูรณา
การระหว่างกิจกรรมเพื่อแสดงออกถึงการน้อมรำลึกถึง
พระมหากุณณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดชกับการจัดการกิจกรรมศิลปะกับชุมชน
(art and community) อันเป็นการเทิดพระเกียรติและ
น้อมรำลึกถึงพระมหากุณณาธิคุณของพระองค์ท่าน อีกทั้ง
เป็นการส่งเสริมให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความภาค
ภูมิใจให้กับชุมชน และส่งเสริมกิจกรรมเชิงสุนทรีย์ด้วย
กิจกรรมทางศิลปะ โดยมีเนื้อหาและแนวคิดของโครงการ
เพื่อรำลึกพระมหากุณณาธิคุณของพระองค์ท่านที่เป็นแรง
บันดาลใจและศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญที่เคยสร้างกำลังใจแก่
ชาวบ้านโป่งมาแล้วในอดีต ซึ่งกิจกรรมครั้งนี้จะเป็นการ
บันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาวบ้านโป่งในการแสดง
ความอาลัยครั้งยิ่งใหญ่สุดท้าย ก่อนจะเข้าสู่พระราชพิธี
ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดชในปลายเดือนตุลาคม พ.ศ.2560

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

(1) เพื่อการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการ
กระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะกับชุมชนเพื่อน้อมรำลึก
พระมหากุณณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดช ณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ตาม
กรอบแนวคิดการจัดการ แนวคิดทางด้านสุนทรียศาสตร์
และแนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม

(2) เพื่อเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นการบูรณา
การระหว่างการวิจัย ผลงานสร้างสรรค์ กับการบริการ
วิชาการแก่สังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ในรูปแบบของ
การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งไปที่
การศึกษา กระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะกับชุมชน โดย
มีแหล่งข้อมูลจากการลงศึกษาจากพื้นที่จริง การบันทึก
ด้วยตัวอักษร การบันทึกด้วยภาพถ่าย การออกแบบและ
การจัดการกิจกรรม การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเผยแพร่
ผ่านสื่อสังคม และการเผยแพร่ผ่านนิทรรศการใน
ระดับชาติ โดยผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นวิธีการเขียนพรรณนา
เชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่ออธิบายถึง

การกระบวนการวิเคราะห์และนำเสนอผลวิเคราะห์อัน
เป็นข้อสรุปเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

(1) แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์
(Scientific Management) ของเฟรดเดอริค วินสโลว์
เทย์เลอร์ (Frederick Winslow Taylor) ซึ่งเป็นแนวคิด
ที่จะทำให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิภาพ โดยมีหลักการ
4 ข้อ คือ (1) การจัดหาวิธีการที่ดีที่สุดจากการสังเกตและ
รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน
เพื่อค้นหาวิธีที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงาน (One best
way) (2) การคัดเลือกบุคคลในการปฏิบัติงานอย่างมีกฎ
เกณฑ์ (3) การจัดการสิ่งจูงใจหรือผลตอบแทน และ (4)
การแยกฝ่ายบริหารงานกับผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดการ
แบ่งปันและกระจายการจัดการ (วรพจน์ บุษราคัมวดี,
2560: ออนไลน์)

(2) แนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) โดย
ในอศัยคำอธิบายทางด้านสุนทรียศาสตร์ 2 แนวทาง
ได้แก่ (1) ธีโอดอร์ อะดอร์โน (Theodor W.Adorno)
ซึ่งได้สรุปว่า ศิลปะ คือสิ่งที่แสดงออกและเปิดเผยสิ่งที่
แฝงความไม่จริง และในขณะที่เดียวกันก็ควรแฝงความเป็น
จริงให้ปรากฏเห็นทั่วไป ศิลปะคือการจัดการสิ่งต่าง ๆ อัน
หลากหลายและผสมกันขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดภาพ ที่
สมบูรณ์กว่าโลกของความจริงที่ไม่สมบูรณ์ ในขณะที่ (2)
ฌอง โบตริยาร์ด (Jean Baudrillard) ได้ให้ความเห็นว่า
ในโลกที่วิทยาการทางเทคโนโลยีพัฒนาไปอย่างมาก การ
ผลิตและวิทยาการด้านสื่อและคอมพิวเตอร์ที่สามารถผลิต
ซ้ำสังคมแบบยุคหลังสมัยใหม่จึงเป็นสังคมของการบริโภคนิยม
สัญลักษณ์ (sign) ไม่ใช่การบริโภควัตถุโดยตรง แต่เป็นการ
บริโภคนิยมความหมาย เกิดเป็นสิ่งที่เรียกว่าเกินความเป็นจริง
(hyper reality) และส่งผลให้ไปสู่การเป็นสิ่งจำลอง
(simulation) ทำให้เกิดความสับสนระหว่างความเป็นจริง
(สภาพของสัจจะ/ความจริง) และสิ่งที่ถูกสร้างให้เป็นจริง
(สิ่งจำลอง) (โอชนา พูลทองตีวัฒนา, 2556: ภู-ฐ)

(3) การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม
(Social Construction of Reality) (สิริวัฒน์ มาเทศ,
2553: 25-26) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์มีโลกบริบท
แวดล้อมอยู่ 2 แบบ คือ โลกทางกายภาพ (Physical
World) หรือโลกจริงเชิงกายภาพ ซึ่งเต็มไปด้วยการ
เปลี่ยนแปลงและไม่มีความสมบูรณ์กับโลกแห่งความ

หมาย (World of Meaning) (หรือโลกความหมายของสังคม) อันเป็นโลกที่มีหน้าที่ในการแสดงความหมายที่ถูกสร้างขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยการประกอบสร้างของกฎเกณฑ์และบริบทต่าง ๆ ในสังคมจะกลายเป็นสิ่งที่กำหนดความหมายของสิ่ง ๆ หนึ่ง หรือแสดงความหมายของทางสังคมนั้น ๆ

ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาสามารถแบ่งกิจกรรมย่อยและอธิบายถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) การจัดการและการวางแผนงานของโครงการ เป็นการวางแผนการจัดการโครงการทั้งหมดโดยมีผู้รับผิดชอบคือบริษัทในเครือยั้งฮั่ว และจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน อาทิ นายสมบัติ พิษณุไวยศวาท (ประธานโครงการ) นายเทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ (เลขานุการ) คณะศิลปินกลุ่มเส้นทาง (กรรมการ) โดยร่วมมือกับตัวแทนฝ่ายบริหารเทศบาลอำเภอบ้านโป่ง ตัวแทนจากสถานีตำรวจภูธรบ้านโป่ง ตัวแทนจากสมบัตินภานิวาส (บ้านไก่อู่) จังหวัดราชบุรี ตัวแทนจากโรงพยาบาลบ้านโป่ง และตัวแทนจากชุมชนอำเภอบ้านโป่ง

(2) การออกแบบภาพกราฟิกเพื่องานด้านการสื่อสาร แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1) การออกแบบกราฟิกภาพพระบรมฉายาลักษณ์เพื่อเป็นต้นแบบการสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่ (2) การออกแบบกราฟิกภาพจำลองการจัดนิทรรศการศิลปะ (3) การออกแบบกราฟิกสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์ของโครงการ โดยเป็นการออกแบบโดย ดร. พิสิฐ ตั้งพรประเสริฐ อาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

(3) การสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่

เป็นกิจกรรมการสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมโดยเครือข่ายศิลปิน 4 กลุ่ม ได้แก่ ศิลปินกลุ่มเส้นทาง อาจารย์มหาวิทยาลัย เครือข่ายศิลปินในจังหวัดราชบุรี และศิลปินอิสระ จำนวนทั้งสิ้น 16 คน โดยดำเนินการสร้างสรรค์ผลงานระหว่างวันที่ 8-9 กุมภาพันธ์ 2560 จัดแสดงหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอบ้านโป่งหรือบริเวณหอนาฬิกา ประจำเมือง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จากนั้นจึงเวียนไปจัดแสดงต่อ ณ สมบัตินภานิวาส (บ้านไก่อู่) วัดดอนตูม และโรงเรียน วัดบ้านโป่งสามัคคีคุณูปถัมภ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เพื่อให้ประชาชนชาวบ้านโป่งได้ชมกันอย่างทั่วถึง

(4) การจัดนิทรรศการศิลปะ “ย้อนรอยพระบาทยาดรา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” เป็น นิทรรศการศิลปะโดยมีผลงานทั้งสิ้น จำนวน 89 ชิ้น โดย 75 ศิลปิน จากคณะศิลปินแห่งชาติ ศิลปินกลุ่มเส้นทาง เครือข่ายศิลปินในจังหวัดราชบุรี อาจารย์มหาวิทยาลัย และศิลปินอิสระ ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 1-14 มิถุนายน 2560 ณ สมบัตินภานิวาส (บ้านไก่อู่) ถนนบ้านสวนกล้วย อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยเปิดให้ประชาชนเข้าชมฟรี และมีการจำหน่ายผลงานศิลปะ โดยหักรายได้บางส่วนเพื่อเป็นการจัดหาทุนทรัพย์เพื่อซื้อเครื่องมือทางการแพทย์ฉุกเฉิน และรถพยาบาลมอบให้กับโรงพยาบาลบ้านโป่งอีกด้วย

จากการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการกระบวนการจัดกิจกรรมฯ ตามกรอบแนวคิดได้ดังนี้

(1) จากการวิเคราะห์ตามแนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ของเฟรดเดอริท วินส์โลว์ เทย์เลอร์ สามารถวิเคราะห์ได้ตามตาราง ดังนี้

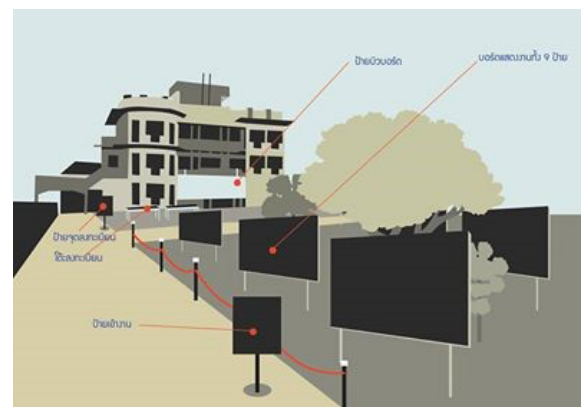
ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ตามแนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ของเฟรดเดอริท วินส์โลว์ เทย์เลอร์

หลักการ 4 ข้อ	การวิเคราะห์
<p>การจัดการวิธีการที่ดีที่สุดจากการสังเกตและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานเพื่อค้นหาวิธีที่ดีที่สุดในการ ปฏิบัติงาน</p>	<p>(1) มีการวางแผนและจัดประชุมอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2559 จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2560</p> <p>(2) มีการจัดคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยในการดำเนินการ อันได้แก่ ประธานโครงการ กรรมการฝ่ายประสานงานเทศบาลอำเภอ บ้านโป่ง กรรมการฝ่ายประสานศิลปินและงาน</p>

หลักการ 4 ข้อ	การวิเคราะห์
การคัดเลือกบุคคลในการปฏิบัติงานอย่างมีกฎเกณฑ์	(1) มีการคัดเลือกคณะทำงานตามความสามารถและตามสาขาอาชีพของแต่ละบุคคล (2) การคัดเลือกศิลปินที่เข้าร่วมแสดงนิทรรศการฯ เป็นลักษณะของการเชิญศิลปินที่มีชื่อเสียงและมีผลงานดีเด่นทั้งในระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติ
การจัดการสิ่งจูงใจหรือผลตอบแทน	เนื่องด้วยโครงการนี้เป็นกิจกรรมที่เทิดพระเกียรติและถวาย เป็นพระราชกุศลฯ รัชกาลที่ 9 จึงเป็นกิจกรรมสาธารณะในเชิงจิตอาสา ศิลปินและผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกิจกรรมด้วยจิตอาสาด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณโดยมิได้รับค่าตอบแทนในเชิงมูลค่า แต่เป็นคุณค่าทางความรู้สึกในการสำนึกพระมหากรุณาธิคุณ และผู้เข้าร่วมโครงการทุกคนล้วนเต็มใจทำด้วยจิตสาธารณะ
การแยกฝ่ายบริหารงานกับผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดการแบ่งปันและกระจายการจัดการ	มีการจัดการวางแผนปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย โดยกระจายหน้าที่การทำงานและเชื่อมประสานระหว่างกัน ตามแต่บริบทของการจัดการ โดยทั้งฝ่ายบริหารในฐานะของคณะกรรมการและผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดหมายถึงศิลปินและผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด แยกส่วนการปฏิบัติงานกันและมีการบูรณาการกันในภายหลัง เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพและสำเร็จตามเป้าประสงค์

(2) จากการวิเคราะห์ตามแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ตามแนวทางของแนวคิดของ ฮีโอดอร์ อะดอร์โน และ ฌอง โบดริยาร์ด ได้ผลดังนี้

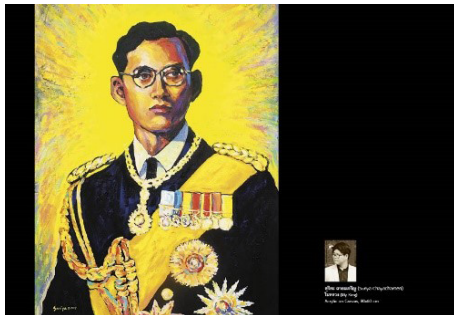
2.1 การออกแบบภาพกราฟิกเพื่องานด้านการสื่อสาร ประกอบไปด้วย (1) การออกแบบกราฟิกภาพพระบรมฉายาลักษณ์ เพื่อเป็นต้นแบบการสร้างสรรคภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่ อันเป็นการประกอบสร้างภาพกราฟิกด้วยสัญลักษณ์ (sign) ของภาพพระบรมฉายาลักษณ์ที่หลากหลายเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดเอกภาพใหม่ (2) การออกแบบกราฟิกภาพจำลองการจัดนิทรรศการศิลปะ เป็นการสร้างภาพเสมือนจริงเพื่อนำไปใช้ในการจัดการพื้นที่นิทรรศการโดยสื่อให้เห็นถึงความเป็นไปได้เชิงกายภาพ (ภาพที่ 4) (3) การออกแบบกราฟิกสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์ของโครงการ เป็นเรียบเรียงข้อมูลตัวอักษรและข้อมูลภาพเพื่อใช้เป็นสื่อสำหรับส่งสารแก่ผู้รับสาร (ผู้อ่าน) โดยเน้นไปที่การออกแบบที่ง่ายและเน้นโทนสีดำที่แสดงถึงการไว้ทุกข์และแสดงความอาลัย แต่ใช้ตัวอักษรนำเป็น สีทองที่แสดงถึงการเทิดพระเกียรติอย่างสูงสุด (ภาพที่ 5 - ภาพที่ 6)

ภาพที่ 4

ภาพที่ 5

ภาพที่ 6

2.2 การสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่ “ธ ผู้ทรงเป็นองค์อัครศิลปิน” ขนาด 1.90x9.00 เมตร มีศิลปินที่ร่วมกันวาดภาพขนาดใหญ่นี้จำนวนทั้งสิ้น 16 คน โดยใช้แบบจากภาพกราฟิกภาพพระบรมฉายาลักษณ์ที่ออกแบบขึ้น โดยที่ในช่วงเวลาปฏิบัติการวาด ศิลปินได้ตัดทอนรายละเอียดบางอย่างของภาพลง เพื่อให้เกิดความงามตามรูปแบบจิตรกรรม แบบเหมือนจริง และสร้างโทนสีให้เป็นสีน้ำตาลทอง ซึ่งแสดงความหมายถึงการเทิดพระเกียรติพระองค์ท่าน (ภาพที่ 7 - ภาพที่ 11)

ภาพที่ 7

ภาพที่ 8

ภาพที่ 9

ภาพที่ 10

ภาพที่ 11

2.3 ในส่วนของนิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9 ณ สมบัติถนภานิวาส (บ้านไก่คู่อ) อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี มีศิลปินที่ร่วมส่งผลงานจิตรกรรมมาร่วมแสดง 75 คน มีจำนวนผลงาน 89 ภาพ สามารถแบ่งรูปแบบของงานจิตรกรรมได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ภาพจิตรกรรมรูปเหมือนหรือพระบรมสาทิสลักษณ์ที่สื่อความหมายตรงเป็นหลัก (denotation) จำนวน 55 ภาพ และภาพจิตรกรรมในแนวการประกอบสร้างของสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายแฝงเป็นหลัก (connotation) จำนวน 34 ภาพ โดยผลงานทุกชิ้นแสดงความงามเชิงสุนทรียะในด้านการใช้ทัศนธาตุ (visual element) ที่หลากหลายเพื่อสร้างเป็นสิ่งแทนความหมาย (representation) ถึงพระราชจริยาวัตรอันงดงามและรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช (ภาพที่ 12- ภาพที่ 17)

ภาพที่ 12

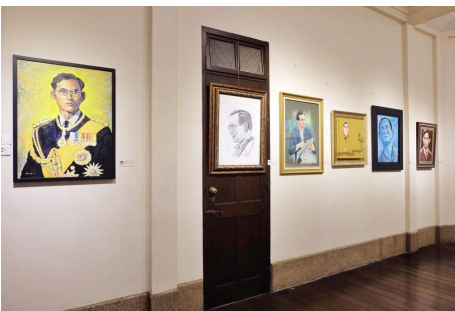
ภาพที่ 13

ภาพที่ 14

ภาพที่ 15

ภาพที่ 16

ภาพที่ 17

(3) จากการวิเคราะห์ตามแนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม โครงการ “ย้อนรอยพระบาทยาดรา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” นี้ ถือเป็นการประกอบสร้างความหมายใหม่ผ่านรูปแบบกิจกรรมย่อย 4 ส่วน ได้แก่ (1) การจัดการและการวางแผนงานของโครงการ (2) การออกแบบภาพกราฟิกเพื่องานด้านการสื่อสาร (3) การสร้างสรรค์ภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่ และ (4) การจัดนิทรรศการศิลปะ โดยแต่ละส่วนย่อยของกิจกรรมล้วนเกิดขึ้นภายใต้การควมรวม ความหมายของแต่ละสัญลักษณ์ (คำ/ ภาพ/ การแสดงออก) จนเกิดเป็นชุดรหัส (code) ทางสังคมที่แสดงความหมายแฝง (connotation meaning) การเทิดพระเกียรติและการแสดงความอาลัยต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งแม้ในความเป็นจริงแล้วพระองค์ท่านจะทรงเสด็จสวรรคตแล้ว แต่ในความหมายทางสังคมที่ถูกประกอบสร้างขึ้นด้วยกิจกรรม ทั้งหมด ในโครงการนี้ ย่อมเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้เห็นถึงการที่พระองค์ยังคงอยู่ในความทรงจำที่ดงามของประชาชนชาวไทยอยู่เสมอ พระองค์จึงไม่ได้เป็นเพียงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศอันเป็นที่รักยิ่งของประชาชนอย่างสูงสุดเท่านั้น หากแต่มีความหมายที่เป็นต้นศูนย์รวมใจของชาติไทย ทรงเป็นจิตวิญญาณของความรักสามัคคีชาติไทย และทรงเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ของ คุณธรรมความดีงามอย่างสูงสุด (โดยประชาชนชาวไทยประจักษ์แจ้งและสัมผัสผ่านพระราชดำรัสและพระราชกรณียกิจตลอดรัชสมัยอันยาวนานถึง 70 ปี)

การอภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์การจัดการกิจกรรมศิลปะกับชุมชน “ย้อนรอยพระบาทยาดรา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์ เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9” เพื่อน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้ข้อสรุป ดังนี้

(1) ในด้านของการจัดการกิจกรรม ถือว่ามีการจัดการที่อยู่ในระบบที่ดีมาก โดยกิจกรรมแต่ละกิจกรรมได้รับความร่วมมือจากหน่วยงาน ชุมชน ประชาชน และสื่ออย่างดีมาก โดยนิทรรศการศิลปะมีผู้เข้าชมตลอด 14

วัน โดยประมาณ 3,996 คน แบ่งเป็นกลุ่มผู้เข้าชมที่เป็นบุคคล ศิลปิน หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของเอกชน สถาบันการศึกษา ชมรมต่าง ๆ เฉลี่ยมีผู้เข้าชม 285 คน และร้อยละ 93 ของผู้เข้าชมมีความพึงพอใจในระดับดีมาก และอยากให้มีการจัดเป็นประจำทุกปี

(2) ในด้านของสุนทรียภาพนั้น ผลงานศิลปะในแต่ละชิ้นที่ร่วมในโครงการล้วนมีคุณภาพทางด้านความงามเป็นอย่างสูง และผ่านการคัดเลือกโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้เข้าร่วมและผู้เข้าชมมีความพึงพอใจในโครงการนี้เป็นอย่างมาก โดยร้อยละ 97 ของผู้เข้าชมมีความซาบซึ้งในสุนทรียภาพของงานศิลปกรรมและเข้าใจความหมายของผลงานแต่ละชิ้น

(3) ในด้านของการสื่อความหมาย โครงการฯ นี้ และผลงานศิลปกรรมที่จัดแสดง ล้วนแสดงออกให้เห็นถึงการเทิดพระเกียรติ และแสดงความอาลัยต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ร้อยละ 99 ของผู้เข้าชมมีความระลึกถึงพระองค์ท่าน และจะดำเนินชีวิตสืบสานตามพระราชปณิธานต่อไป อีกทั้งส่วนใหญ่ยังคงระลึกถึงท่านในฐานะของศูนย์รวมใจของชาติไทยอยู่เสมอ

(4) กิจกรรมศิลปะกับชุมชน “ย้อนรอยพระบาท ยাত্রา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติรัชกาลที่ 9” ทำให้เกิดผลทางคุณภาพต่อองค์กรและบุคคลในด้านต่าง ๆ อย่างมาก ดังนี้

4.1 ถือเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กรผู้รับผิดชอบโครงการ (บริษัทในเครือ ยั่งยืน) (Corporate Social Responsibility: CSR)

4.2 เป็นการบริการวิชาการแก่สังคมสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมในฐานะของนักวิชาการหรืออาจารย์ในสถาบันการศึกษา

4.3 เป็นโอกาสในการผลิตและเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของนักวิชาการหรืออาจารย์ในสถาบันการศึกษา

4.4 เป็นโอกาสในการผลิตและเผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์สู่สาธารณะของศิลปินไทย

4.5 เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมศิลปะกับชุมชน อันได้แก่ องค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน ศิลปินและนักสร้างสรรค์ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา นักท่องเที่ยว และชุมชน อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี

โดยสรุปแล้วโครงการย้อนรอยพระบาทยাত্রา ณ บ้านโป่ง นิทรรศการทัศนศิลป์เทิดพระเกียรติ รัชกาลที่ 9 ณ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชที่มีต่อชาวบ้านโป่ง และปวงชนชาวไทยมาตลอดรัชสมัย โดยเป็นการใช้กิจกรรมและผลงานศิลปะเป็นสื่อกลางในการเทิดพระเกียรติและน้อมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน เป็นการสร้างกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุนทรียภาพให้กับสังคมและชุมชน และเป็นกิจกรรมที่ให้ประชาชนได้ตระหนักในคุณธรรมความดี และให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชนและประเทศชาติ โดยมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ รัชกาลที่ 9 เป็นดังศูนย์รวมจิตวิญญาณของชาติไทยไปตราบนานเท่านาน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

สิริวัฒน์ มาเทศ. (2553). *อิสตรีที่มีความพยายามในละครโทรทัศน์ไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ออนไลน์

วรพจน์ บุษราคัมวดี. (2560). *แนวความคิดและทฤษฎีทางการจัดการ*. เข้าถึงได้จาก <http://fms.vru.ac.th/research/vorapot/A7-2.pdf>

โอชนา พูลทองดีวัฒนา. (2556). *สุนทรียศาสตร์ตะวันตก: พัฒนาการของการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับศิลปะและความงาม*. *Veridian E-Journal*, 6(4), ช-ด. เข้าถึงได้จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/viewFile/35044/29118>